

Ett bortglömt krig

Av Peter Danielsson

[Länk till presentation av Peter Danielsson](#)

Några krigshistoriker lär en gång ha gett sig på konststycket att rangordna krigen och därigenom avgöra vilka krig som varit de viktigaste i världshistorien. Som nummer 18 i ordningen placerades kriget mellan Polen och Sovjet år 1920.

Efter första världskriget rådde kaotiska förhållanden i Östeuropa. Finland hade som första land, medan världskriget fortfarande pågick, blivit fritt. Flera andra icke-ryska folk, som tillhörde det i upplösning varande tsarryska riket, tillkämpade sig under åren 1918-1921 sin frihet. Ukrainer och kosacker frigjorde sig också, men förlorade relativt omgående åter sin självständighet. I Kaukasus kom georgierna att försvara sin frihet fram till 1921.

Till dessa omvälvningar kan också fogas att de kontrarevolutionära vita generalerna i själva Ryssland tidvis hade stora framgångar. Bland dem som höll ut längst återfanns exempelvis general Wrangel. Han ledde utrymningen av Krim på hösten 1920.

Ett nyupprättande av Polen skedde också under denna omvälvningarnas tid. Polackerna hade sedan slutet av 1700-talet kämpat för att återfå sin självständighet. Situationen komplicerades av att Polen och dess befolkning kommit att tillhöra Ryssland, Österrike och Preussen, sedermera Det tyska riket. Dessa tre stater bröt samman 1917-18 av olika anledningar och på skilda sätt. I denna situation kunde Polen återuppstå. Det nya Polens grundande brukar sättas till den 11 november 1918, alltså i direkt samband med vapenstilleståndet. Segermakterna hade i det närmaste inget att invända.

Det nya Polens västgräns var tämligen enkel att fastställa och den fastställdes i Versaillesfreden 1919. Betydligt besvärligare var läget i öst och det berodde bland annat på att någon part att förhandla med knappast fanns. Det löser sig på sikt, menade statsmännen i väster. Öppen var gränsdragningen otvivelaktigt men enligt polsk uppfattning borde den inte så förbli. Här gällde det att gripa tillfället i flykten och ta för sig österut.

Mannen bakom denna erövringstanke var Josef Pilsudski. Han hade före första världskriget varit socialist och deltagit i frihetskampen i ryska Polen. Vid världskrigets utbrott blev Pilsudski allt mer nationalistisk och allt mindre socialistisk. Han tog sin tillflykt till Österrike och organiserade den polska legionen som på österrikisk sida deltog i kriget mot Ryssland.

Läget år 1919 var ytterst förvirrat och strider förekom i nästan alla gränsområden. I väster var det strider mot tyskarna i Schlesien och Posen. I Teschenområdet slogs polackerna mot tjeckerna och i Galizien försökte ukrainska förband bemäktiga sig Lemberg. Vid gränsen mot det egentliga Ryssland var det emellertid relativt lugnt. Röda armén hade nämligen fullt upp med de vita generalerna. Läget ändrade sig och i februari 1919 kom det till öppna strider mellan polska och sovjetiska förband. Röda armén besatte Wilna när tyskarna utrymde staden och i en arméorder angavs Weichsel som mål för de ryska operationerna.

Ryskt kavalleri

Under Pilsudskis ledning organiserades 1919 en polsk armé. Den bestod av en brokig samling förband med helt olika bakgrund. Här återfanns exempelvis polska legionärer, vilka tjänstgjort på Österrikes sida i världskriget. Ett annat förband utgjordes av general Hallers kår. Josef Haller von Hallenburg var en man med ett brokigt förflutet som efter diverse turer så småningom hamnat i Frankrike och där upprättat en egen armé bestående av exilpolacker i Västeuropa. Hallers förband hade mycket modern utrustning och ansågs stå i en klass för sig. Även ett polskt flygvapen organiserades och stod under befäl av en polsk major som under sin tidigare karriär varit chef för det tyska flyget i Palestina. Flygplanen var av vitt skilda typer och 1920 kompletterades det polska flygvapnet med ytterligare en flottilj. Den bestod enbart av frivilliga amerikanska flygare och italienska Balillaplan. Redan 1919 infördes allmän värnplikt och styrkorna växte hela tiden. Däremot uppges det att polackerna hade ont om hästar!

Röda armén hade också en brokig sammansättning. Till att börja med bestod den av frivilliga förband, ofta under befäl av före detta underofficerare från tsararmén. Så småningom organiserades ett slags värnpliktssystem och allt fler frivilliga fylkades under fanorna. Här infann sig också en hel del före detta officerare och underofficerare från tsarens armé.

Tsarofficerarna ansågs dock mindre pålitliga och skulle hållas under uppsikt av politiska kommissarier. Som exempel kan nämnas att Stalin vid denna tid var kommissarie vid den sydvästra armégruppen. Den han var satt till att övervaka hette Jegorow och han blev i sinom tid utrensad i slutet av 1930-talet.

Under vårvintern 1920 fick de ukrainska styrkorna allt svårare att hävda sig genemot Röda armén. Den ukrainske ledaren Symon Petljura beslöt sig därför att söka samförstånd med polackerna och gemensamt ta upp kampen mot ryssarna. Den 25 april 1920 inledde polackerna en offensiv i Ukraina. Man satte bland annat in en motoriserad infanteristyrka, för att i viss mån kompensera hästbristen, men framgångarna uteblev. Polackerna betraktades dessutom som inkräktare av den ukrainska befolkningen och Petljura lyckades inte stabilisera läget eller sin regim.

Pilsudski lämnade Ukraina och begav sig med några arméfördelningar till nordfronten för att möta eventuella ryska attacker där. Men innan den Röda armén satte igång i norr kom rapporter om ett oväntat anfall i Ukraina. Det var Budjonnyjs röda ryttararmé som gick till anfall. Hela den polska fronten vacklade och polackerna satte kurs västerut för att hinna undan. Rykten om den höga hastigheten på Budjonnyjs framryckning medförde emellertid att reträtten snart övergick i panikartad flykt. Så småningom lyckades den polska armén få stopp på Budjonnyjs ryttare, men på det hela taget anser man att den här delen av kriget förlorades av polackerna.

I maj gick ryssarna dock till förnyat anfall, men polackerna gjorde envist motstånd och

offensiven fick avbrytas. Det dröjde sedan till början av juli innan ryssarna återigen satsade på en offensiv. Den 4 juli 1920 bröt det ryska artilleriet tystnaden längsmed hela fronten. Den polska huvudförsvarslinjen genombröts på flera ställen och en polsk tillbakaryckning mot Weischel började. Från alla håll och kanter kom det ryska förband och den polske befälhavaren på centralfronten, general Szeptyoki, fruktade total förintelse. Pilsudski förkastade varje tanke på kapitulation och manade folket till kamp. Flera förändringar genomfördes. General Haller ersatte Szeptyoki och till ny generalstabschef utsågs den förutvarande österrikiske generalen Rozwadowski. Det anlände dessutom cirka 800 franska officerare som frivilligt tjänstgjorde i olika staber. Här återfanns bland andra en ung kapten vid Charles de Gaulle.

I det polska högkvarteret utarbetades raskt en plan som gick ut på att cirka 150 kilometer sydost om Warszawa sammandra en så stark anfallsstyrkan som möjligt och därifrån slå mot Tuchatjevskijs södra flank. Anfallet fick skjutas upp till mitten av augusti, men då drog det hela igång och ledde snabbt till polska framgångar. Framåtandan i det polska anfallet överrumplade i viss mån ryssarna och de befann sig snart på reträtt över hela fronten. Polackerna eftersträvade att under frammarschen lägga beslag på ryssarna hästar och motorfordon för att öka hastigheten på framryckningen. Sedan polska arméförband vunnit ytterligare framgångar slöts det vapenstillestånd i oktober 1920. Fred slöts i Riga den 18 mars 1921. Polen erhöll då de gränser mot Sovjetunionen, som ägde bestånd till tiden för andra världskriget.

*Ryska trupper
paraderar på Röda
torget.*

I detta krig återfick rörligheten sin betydelse och striderna stod ofta om järnvägsknutar. Vid några tillfällen försökte polackerna uppta avvärjande försvar med hjälp av skyttegravslinjer, men trupperna räckte inte. Försvaret bröts emellertid snabbt upp och fronten kom i gungning. De rörliga förbanden, främst kavalleri men även motoriserat infanteri, fick stor betydelse och det var först sedan polackerna organiserat starka snabba förband som de mera framgångsrikt kunde genomföra offensiver.

Kriget fick alltså vid ett ytligt betraktande en gammaldags karaktär, men de snabba rörliga operationerna var ett förebud om andra världskrigets krigföring. Flera deltagare i kriget 1920 drog slutsatser av det som skett och blev talesmän för en rörlig krigföring. En av förespråkarna var Charles de Gaulle, som efter kriget bland annat tjänstgjorde vid den polska krigshögskolan och som i sina föreläsningar betonade rörlighetens betydelse i framtida krig.

Flera polska militärer exempelvis general Sikorski underströk vikten av rörligheten när de betraktade kriget i efterhandsperspektiv. Några militärer påtalade också behovet av stridsvagnar och pekade gärna på gjorda insatser i kriget av de 46 Renault-stridsvagnar som polackerna förfogade över. Den förespråkade satsningen på stridsvagnar framstod emellertid som dyrbar. Polackerna valde därför att satsa på kavalleri för att uppnå den eftersträvade rörligheten och nästa krig förbereddes i tron att det skulle komma att likna det närmast föregående. Detta tillvägagångssätt är vanligt i krigshistorien och som ett alldeles

utmärkt exempel kan nämnas Maginotlinjen.

I Sovjetunionen blev Tuchtjevskij den främste talesmannen för en rörlig krigföring med utnyttjande av de nya vapnen, exempelvis pansartrupper och motoriserat infanteri. Tuchtjevskij räknade också med att mängder av kavalleri skulle behövas. Rörligheten betonades hela tiden och det var oerhört viktigt att den uppnåddes. Eftersom Tuchtjevskij avrättades 1937, fick han aldrig uppleva att den sovjetiska armén utvecklades enligt hans tankegångar.

Politiskt fick kriget inte en så avgörande betydelse som samtiden tillmätte det. Utvecklingen blev en annan. Pilsudskis politik med buffertstater mellan Polen och Sovjetunionen misslyckades. Han tog då istället chansen att flytta Polens gräns längre österut. Detta medförde i sin tur en grund för framtida fientligheter mellan de två länderna, och någon anledning att skynda till Polens försvar hade Sovjetunionen inte. Med 1939 års tysk-ryska avtal fick ryssarna möjlighet att flytta gränsen västerut. Och den tog de.

© [Peter Danielsson](#)